

MARJA-LEENA LAAKSO – KAIJA LAJUNEN – TUIJA ARO –
KENNETH EKLUND – ANNA-MAIJA POIKKEUS

Ylivilkkaiden lasten vanhempien kokemuksia Perhekoulu-interventiosta

Laakso, Marja-Leena – Lajunen, Kaija – Aro, Tuija – Eklund, Kenneth – Poikkeus, Anna-Maija. 2011. YLIVILKKAIDEN LASTEN VANHEMPIEN KOKEMUKSIA PERHEKOULU-INTERVENTIOSTA. Kasvatus 42 (2), 118–130.

Vanhemmille suunnatut tukiohjelmat ovat vakiintuneet merkittäväksi osaksi ylivilkkaiden lasten kuntoutusta. Tässä artikkelissa kuvataan ryhmämuotoista ylivilkkaille lapsille ja heidän perheilleen suunnattua Perhekoulu-ohjelmaa ja raportoidaan siihen osallistuneiden äitien ja isien kokemuksia ohjelman hyödyllisyydestä. Kaikkiaan 60 äitiä ja 25 isää vastasivat kyselylomakkeeseen. Äitien arvioinnit osoittivat isiäkin suurempaa tyytyväisyyttä ohjelmaan, ja molemmat kokivat ryhmässä käydyt keskustelut ja vertaisvuorovaikutuksen ohjelman parhaaksi anniksi. Erityisesti isät mainitsivat tunnetasolla tärkeäksi ohjelman piirteeksi vanhempien ryhmän kanssa samanaikaisesti kokoontuvan ohjatun lastenryhmän toiminnan. Tulokset nostivat vahvasti esille vertaisryhmän merkityksen ylivilkkaiden lasten ja heidän perheidensä auttamisessa tukien näin kuntoutuksen järjestämistä nimenomaan ryhmämuotoisesti. Vertaistuen hyödyntäminen lapsiperheiden palveluissa on tärkeä haaste samoin kuin ohjelmien kehittäminen vastaamaan paremmin isien vanhemmuuteen liittyviä tarpeita.

Asiasanat: vanhemmuus, vanhemman ja lapsen vuorovaikutus, ylivilkkäus, ADHD, interventio, Perhekoulu

Ympäristö- ja vuorovaikutus- tekijöiden merkitys ylivilkkäuden taustalla

Lasten tarkkaavuudenhäiriö – ja siihen usein yhdistyvä ylivilkkäus ja impulsiivisuus – on eräs yleisimmistä yksilön kehitystä sekä oppi-

mista haittaavista häiriöistä. Sen kehittymisessä perimä- ja ympäristötekijöiden yhteisvaikutus on merkittävä. (Ks. Suomalainen Lääkäri-seura ym. 2007). Ympäristöllisten ja vuorovaikutuksellisten tekijöiden merkitys on olennainen lapsen itsesätelytaitojen kehittymisessä,

ja täten ne voivat ehkäistä pulmien lisääntymistä ja auttaa lasta toimimaan arjessa sekä hyväksymään vaikeutensa. Usein lapselle kasautuu tarkkaavuuden pulmien ja ylivilkkauden lisäksi myös muita ongelmia, kuten uhmakkuutta sekä käytöshäiriöitä. Näiden syiden vuoksi lasten perheissä koetaan tyypillisesti jo ennen kouluikää tarvetta ohjaukselliseen ja emotionaaliseen tukeen. Perhekoulu-ohjelma, jota esitellään tässä artikkelissa, on yksi vanhemmille ja heidän lapselleen suunnattu varhaisen tuen muoto. Tukea tarvitaan ja siitä hyödytään erityisesti silloin, kun lapsen käyttäytyminen aiheuttaa riskin lapsen hyvinvoinnille ja iänmukaiselle kehitykselle ja vanhemmat kokevat kuormitusta ja avun tarvetta. Tämän kaltainen kokemus ei välttämättä edellytä ADHD-diagnoosin saamista. Käytämmekin tässä artikkelissa eri asiayhteyksissä käsitteitä ADHD tai lapsen ylivilkkaus ja haastava käyttäytyminen.

Lapsuusiän tarkkaavuushäiriöön ja ylivilkkauteen viittaavien käyttäytymispiirteiden on nähty usein yhdistyvän vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen ongelmiin (Barkley 2006) sekä vanhempien stressi-, uupumus- ja masennuskokemuksiin (Cunningham, Bennes & Siegel 1988; Fisher 1990). Lisäksi puutteellisesti toimiva ja paljon kielteisiä tunteita sisältävä vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde on merkittävä tekijä tarkkaavuusongelmien kanssa usein yhdessä esiintyvien uhmakkuuden ja aggressiivisen käyttäytymisen kehittämisessä (Patterson, Reid & Dishion 1992). Tutkimusten mukaan ylivilkkaisten lasten vanhemmat käyttävät enemmän käskevää ja komentavaa ohjaustapaa, torjuvat useammin lapsen aloitteita sekä palkitsevat lasta vähemmän kuin samanikäisten lasten vanhemmat keskimäärin (Anderson, Hinsaw & Simmel 1994; Barkley, Karlsson, Pollard & Murphy 1985). Lisäksi he ovat vähemmän tyytyväisiä vanhemmuuteensa (Kaplan, Crawford, Fisher & Dewey 1998), käyttäytyvät epäjohtonmukaisemmin (Keown & Woodward 2002) ja käyttävät autoritäärisiä kasvatustenetelmiä enemmän kuin muut vanhemmat

(mm. Cunningham & Boyle 2002; DuPaul, McGoey, Eckert & VanBrakle 2001; Lange ym. 2005).

Yllä kuvattuja ylivilkkaisten lasten vanhempien ohjaustapojen piirteitä ja tunnekokemuksia on mahdollista ymmärtää usealla tavalla. Ensinnäkin niiden on tulkittu olevan reaktiota lapsen haastavaan käyttäytymiseen. Johnston (1996) on käyttänyt tästä käsitettä kielteinen reaktiomalli (negative reactive pattern). Toisaalta pidetään mahdollisena, että epäsuotuisat vanhemmuuskäytännöt kulkevat suvuittain (ks. mm. Van IJzendoorn 1992). Langen ja kumppanien tutkimuksessa (2005) vanhemmat, joiden lapsilla oli ADHD-diagnoosi, raportoivat lapsuuden perheessään olleen enemmän autoritääristä vanhemmuutta kuin kontrolliryhmän vanhemmilla tai vanhemmilla, joiden lapsella oli tunne-elämän ongelmia. Tutkimusnäyttöä (Murray & Johnston 2006) on myös siitä, että äidit, joilla itsellään on diagnosoitu ADHD, ovat muita vanhempia vähemmän johdonmukaisia lapsensa käyttäytymisen rajoittamisessa ja valvomisessa sekä vähemmän taitavia ratkaisemaan lapsen kasvatukseen liittyviä ongelmatilanteita.

Vanhemman ja lapsen ongelmallisen vuorovaikutussuhteen ja toimimattomien kasvatustenetelmien taustalla voivat siis olla lapsen tai vanhempaan liittyvät tekijät tai sukupolvesta toiseen siirtyvät kasvatuskäytännöt. Perheitä tukevassa asiakastyössä havaitaan usein, että perheissä, joissa lapsella on ylivilkkautta ja haastavaa käyttäytymistä, lapsen ja vanhemman toimintatavat ja käyttäytyminen muodostavat itseään vahvistavan kielteisen kehän. Se on omiaan pitämään yllä ja jopa voimistamaan lapsen itsesääteilyongelmia. Toisaalta on havaittu, että äidin osoittama lämpimyyden lieventää biologisen riskitekijän vaikutusta lapsen ADHD-oireiden kehittämisessä (Tully, Arseneault, Caspi, Moffit & Morgan 2004). Tämänkaltaisten havaintojen valossa on perusteltua todeta, että vanhemman ja lapsen välisen myönteisen vuorovaikutussuhteen vahvistaminen tulisi olla keskeinen tavoite kaikissa ylivilkkaisten lasten kuntoutustoimissa.

Vanhemmuuteen ja vuoro- vaikutukseen kohdentuvat tukiohjelmat

Vanhemmuuteen suunnatut interventiot ovat vakiintuneet merkittäväksi osaksi lapsen ADHD:n tai yleisemmin lapsen ylivilkkauden ja haastavan käyttäytymisen kuntoutus- ja tukitoimia (ks. Wells ym. 2006). Lapsen itsesääteilytaitojen kehittämisen ja pulmien vaikeutumisen ehkäisemisessä on tärkeää, että sosiaalinen ympäristö osoittaa ymmärrystä lapsen keskittymiskyvyn puutteille ja impulsiivisuudelle ja auttaa häntä jäsentämään käyttäytymistään ja ennakoimaan sen seurauksia (ks. Lange ym. 2005). Tukiohjelmien tarkoituksena on siis paitsi lievittää tai vähentää perheiden kokemaa uupumusta, keinottomuuden tunnetta ja ristiriitoja, myös alentaa riskiä ongelmien laajenemiseen ja vaikea-asteisiin käyttäytymisen ja tunne-elämän ongelmiin.

Ylivilkkaiden lasten vanhemmille suunnattuja tukiohjelmiä on kehitelty lukuisia määriä (ks. katsaus Pelham, Wheeler & Chronis 1998). Eräs tunnetuimmista on Russell Barkleyn (1981, 1997, 1998, 2000) psykoedukatiivinen ohjelma, jossa on vahva taustateoria tarkkaavuuden vaikeuksien ja ylivilkkauden syistä ja systemaattisesti etenevä rakenne vanhempien ohjauskeinojen tehostamiseksi sekä lapsen ja vanhemman välisen suhteen parantamiseksi. Ydinajatuksena on, että lapsilla, joilla on ylivilkkautta ja impulsiivista käyttäytymistä, käyttäytymisen hallinnan oppiminen vie enemmän aikaa kuin ikätovereilta ja vaatii tavallista voimakkaampaa ja johdonmukaisempaa tukea vanhemmilta ja koko lähiympäristöltä. ADHD-oireisiin tarkoitettu lääkehoido vähentää ylivilkkautta ja parantaa tarkkaavuutta, mutta se ei tue lasta pitkäkestoisesti itsesääteilyn oppimisessa eivätkä vanhemmat saa sen avulla kaipaamaansa kasvatuksellista tukea (Pelham, Wheeler & Chronis 1998; Schachar ym. 2002). Siksi Perhekoulun kaltaisia psykoedukatiivisia ohjelmia tarvitaan.

Perhekoulun suomalaisia sovelluksia ovat Vanhempana vahvemmaksi -ryhmät (Tasola

& Lajunen 1997) sekä Perhekoulu-ohjelma (Sandberg, Santanen, Jansson, Lauhaluoma & Rinne 2004). Perhekoulun erityispiirteenä on, että siihen sisältyy vanhempien ryhmän kanssa samanaikainen mutta eri tilassa kokoontuva lasten ryhmä henkilökohtaisine avustajineen. Perhekoulu-ohjelma (ks. myös Poikkeus, Laakso, Aro, Eklund, Katajamäki & Lajunen 2002; Laakso & Lajunen 2007) perustuu käsikirjaan, ja siinä ohjataan vanhempia toimivien keinojen käyttöön sekä totutetaan lapsia näihin periaatteisiin lasten ryhmässä.

Vanheppainryhmässä kullakin tapaamiskerralla on oma teemansa, johon vanhemmat perehtyvät etukäteen. Ryhmän ohjaajat virittävät ja ohjaavat keskustelua lyhyiden aiheeseen johdattelevien puheenvuorojen, kysymysten ja kommenttien avulla. Jokaisella tapaamiskerralla vanhemmat saavat teemaan liittyvän kotitehtävän lastensa kanssa tehtäväksi. Sellaisia ovat mm. lapsen kanssa leikkiminen, tunnistuksen ja kiitoksen antaminen lapselle, tehokaiden käskyjen harjoittelu, lapsen palkitseminen, seuraamusten käyttö sekä haastavien tilanteiden ennakointi. Kotitehtävien tekemiseen liittyvistä kokemuksista ja niihin liittyvistä oivalluksista ja ongelmista keskustellaan seuraavalla tapaamiskerralla. Ryhmäkeskustelujen ohella vanhempien ryhmässä käytetään erilaisia toiminnallisia menetelmiä, kuten symbolityöskentelyä ja draamaa. Omien toimintatapojen tarkastelussa käytetään niin kutsuttua tilanneanalyysiä, jossa yhteisesti analysoidaan vanhempien ryhmään tuomia kuvauksia erityisen haasteellisista arjen vuorovai-
kutustilanteista. Lisäksi vanhempien ryhmässä katsellaan videotallenteita lasten ryhmästä sekä lasten ja vanhempien yhteisestä välipalacethestä videoavusteisen perheohjauksen periaatteiden mukaisesti (ks. Lajunen 1999; Lehtonen 2008). Vanhemmat saavat myös mahdollisuuden seurata lapsiryhmän toimintaa peiliikkunan takaa.

Tukiohjelmien hyödyllisyys

Yllä kuvattu tutkimuskirjallisuus osoittaa kiistatta vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen merkityksen lapsen ylivilkkaan ja haastavan käyttäytymisen taustalla. Vanhemmille suunnatut tukiohjelmat ovat siis perusteltuja. Mutta onko niistä hyötyä? Laajin ylivilkkaiden lasten kuntoutusmuotojen vaikuttavuustutkimus on niin kutsuttu MTA-tutkimus (ks. Wells ym. 2006), jossa kokeellisilla ryhmäasetelmilla vertaillaan erilaisten kuntoutusmuotojen vaikuttavuutta. Tutkimuksen tulokset eivät kuitenkaan ole tuottaneet yksiselitteisiä vastauksia. Tulokset käyttäytymisterapeuttisten ohjelmien vaikuttavuudesta ovat olleet erilaisia sen mukaan, mitä muutoksen kohdetta on tarkasteltu (esimerkiksi lapsen käyttäytyminen, vanhemman jaksaminen, vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus) ja mitä tutkimusmenetelmää on käytetty (Conners ym. 2001). Melko vakuuttavaa näyttöä on siitä, että lääkeshoidon ja käyttäytymisterapian yhdistelmä on tehokkaampi edistämään hyvin toimivan vanhemmuuden käytäntöjä kuin pelkkä lääkehoito tai normaalin hoitojärjestelmän palveluiden käyttäminen (Wells ym. 2006).

Jyväskylän Perhekoulun vaikuttavuutta tarkastelevien pro gradu -tutkielmien (Katajisto & Tuominen 2006; Lehtinen 2006; Seppä 2006) mukaan interventioon osallistuneiden vanhempien uupumuksen tunne väheni ja vanhemmuudesta nauttiminen lisääntyi. Lisäksi määrällisten kasvatuskeinojen käyttäminen vähentyi ja ohjaavien keinojen käyttö lisääntyi merkittävästi enemmän kuin verrokkiryhmänä toimineilla vanhemmilla, joiden lapset olivat samanikäisiä mutta joilla ei ilmennyt vastaavia ongelmia. Perhekouluun osallistuneiden lasten käyttäytymispulmat kotona ja päivähoitossa vähenivät selvästi niin vanhempien kuin päivähoiton työntekijöiden arvioimina. Myönteistä muutosta havaittiin tapahtuneen myös lapsen ja vanhemman välisissä vuorovaikutustilanteissa. Nämä tulokset ovat kuitenkin alustavia. Tekeillä on myös artikkeli, jonka aineistona käytetään videonauhoitettuja

vanhemman ja lapsen vuorovaikutustilanteita ennen ja jälkeen intervention.

Suomessa esimerkiksi Mikael Leiman (2004) on kirjoittanut vaikuttavuustutkimusten haasteista erilaisissa psykologisissa hoidoissa. Hänen mukaansa ryhmävertailujen käyttäminen vaikuttavuuden näyttönä on ongelmallista ja erityisen tärkeää olisi tutkia hoitoprosesseja ja pyrkiä ymmärtämään hoitosuhteen ja terapeuttisten elementtien vuorovaikutusta. On myös esitetty, että vanhempien omien käsitysten ja uskomusten kuuleminen olisi tärkeää niin arvioitaessa intervention onnistumista kuin tukiohjelmaa kehitettäessä (McKee, Harvey, Danforth, Ulasznez & Friedman 2004).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vanhempien kokemuksia Perhekoulu-interventiosta. Konkreettisenä tavoitteena oli kartoittaa ja kuvailla, mikä vanhempien mielestä oli kuntoutuksessa merkittävää ja mistä intervention toimintamenetelmistä ja sisällöistä he kokivat olevan heille eniten hyötyä. Lisäksi haluttiin vertailla äitien ja isien kokemuksia. Tutkimus pyrki siis tavoittamaan vanhempien kokemuksia ja arviointeja. Sen sijaan tutkimus ei pyrkinyt olemaan varsinainen vaikuttavuustutkimus eikä näin täytyä sellaiselle tutkimusasetelmalle asetettuja vaatimuksia.

Tutkimuksen toteutus

Tutkimus liittyy ylivilkkaille lapsille ja heidän perheilleen tarkoitettuun ryhmämuotoiseen Perhekoulu-ohjelmaan. Ohjelma sisältää kaksi ryhmää: psykoedukatiivisen vertaistukiryhmän vanhemmille sekä käyttäytymisterapeuttisten periaatteiden mukaan toimivan ryhmän lapsille. Yhteen Perhekoulu-ryhmään otetaan 4–5 lasta äitiensä ja/tai isiensä kanssa. Lasten iät vaihtelevat kolmesta kuuteen vuoteen. Ohjelmaan sisältyy alkuhaastattelu, kymmenen kolmen tunnin mittaista ryhmätapaamista, perhe- ja verkostoilta, loppuhaastattelu, tulevaisuuden haasteisiin tähtäävä keskustelu sekä 3 kuukauden seurantakäynti ja 6 kuukauden seurantalomakkeet. Tässä artikkelissa esitetään

tuloksia loppuhaastatteluiden yhteydessä perheitä kerättävistä palautelomakkeista.

Perhekoulu (Preschool Overactivity Programme) on alun perin kahden lastenpsykiatrin Glasgow'n yliopistossa kehittämä ohjelma (ks. Barton & Sandberg 1993), joka perustuu aiemman tutkimuskirjallisuuden vahvistamiin ja käytännössä koeteltuihin käyttäytymisen hallinnan ohjelmiin. Suomalainen sovellus ohjelmasta kehitettiin Helsingissä ADHD-keskuksessa (Sandberg, Santanen, Jansson, Lauhaluoma & Rinne 2004). Jyväskylässä Perhekoulu toimi Kelan rahoituksella ja toteuttavana tahona oli Niilo Mäki Instituutti ja tutkijaryhmä, johon kuului tutkijoita kasvatustieteiden laitokselta, psykologian laitokselta sekä opettajankoulutuslaitokselta. Jyväskylässä toteutettiin kaikkiaan neljätoista Perhekoulua vuosina 2001–2010.

Jyväskylän Perhekouluun osallistui 66 lasta äitiensä kanssa. Isiä tai perheen toisia aikuisia osallistui ohjelmaan 28. Lääkärin B-lausunto tarvittiin jokaisesta lapsesta Kelan korvausta varten. Valtaosalla lapsista diagnoosina oli ADHD tai siihen viittaavat käyttäytymispiirteet. Osalla diagnoosina olivat uhmakkuus tai käyttäytymisen häiriöt. Perheet ohjautuivat Perhekouluun eri reittejä. Eniten perheitä lähettivät neurologinen poliklinikka, aluepsykologit ja perheneuvola. Myös erityislastentarhanopettajat ja toimintaterapeutit olivat suosittelleet perhekoulua osalle vanhemmista. Muuttamat perheet olivat itse kuulleet tai lukeneet ohjelmasta ja ottivat yhteyttä.

Viimeisellä ryhmätapaamisella kaikille vanhemmille annettiin täytettäväksi kysely, joka liittyi Perhekoulu-kokemuksiin. Vanhemmat toivat kyselylomakkeen täytettynä loppuhaastatteluun, jossa heiltä saatiin myös keskustelun kautta palautetta. Palautekysely sisälsi kaikkiaan 15 kysymystä, joista kolmessa oli useampi alakohta. Kahdeksassa kysymyksessä oli valmiit vastausluokat ja avoimia kysymyksiä oli seitsemän.

Kaikista ohjelmaan osallistuneista perheistä 60 äitiä ja 25 isää täytti ja palautti kyselylomakkeen. Vastanneiden vanhempien keski-

TAULUKKO 1. Vanhempien koulutus

Vanhempien koulutus	Äidit %	Isät %
Ei ammatillista koulutusta	19,4	13,0
Ammattikoulu	32,6	35,5
Opistoaste	24,0	22,5
Ammattikorkea/yliopisto	23,8	29,0

ikä oli äideillä 35 vuotta (vaihteluväli 23–45 vuotta) ja isillä 37 vuotta (vaihteluväli 23–49 vuotta). Vanhempien koulutustasoissa oli runsaasti vaihtelua (ks. taulukko 1). Lapsen käyttäytymisen haasteet näyttäivät näin koskevan perheitä eri koulutustasoilta.

Vanhempien kokemukset Perhekoulusta

Äitien ja isien *tyytyväisyyttä* Perhekouluun tarkasteltiin kahdella kysymyksellä, joista toisessa kysyttiin tyytyväisyyttä Perhekoulun vanhempien ryhmään ja toisessa tyytyväisyyttä samanaikaiseen lasten ryhmään. Kysymykset sisälsivät valmiit vastausvaihtoehdot asteikolla 1–7. Vastaukset osoittivat, että valtaosin vanhemmat olivat hyvin tyytyväisiä Perhekoulun antiin. Äideistä 96,7 % oli erittäin tai hyvin tyytyväisiä vanhempien ryhmään (vastausluokat 6 ja 7) ja isistä vastaavasti 76 %. Äideillä kokemus Perhekoulusta oli isiä myönteisempi, sillä puolet äideistä ilmaisi olevansa vanhempien ryhmän antiin erittäin tyytyväinen (vastausluokka 7) mutta isistä vain noin neljäsosa (24 %). Samanaikaiseen lasten ryhmään oltiin lähes yhtä tyytyväisiä äitien ja isien keskuudessa. Äideistä 87 % oli siihen erittäin tai hyvin tyytyväisiä (vastausluokat 6 ja 7) ja isillä vastaava luku oli 79 %.

Perhekouluohjelman *sisältöjen ja toimintatapojen merkityksellisyttä* arvioitiin kolmeen kysymykseen annettujen vastausten perusteella. Yksi kysymyksistä oli avokysymys ("Mikä sinusta oli parasta vanhemmille suunnatussa osuudessa?") ja kahdessa kysymyksessä oli valmiit vastausvaihtoehdot, jotka käsittelivät

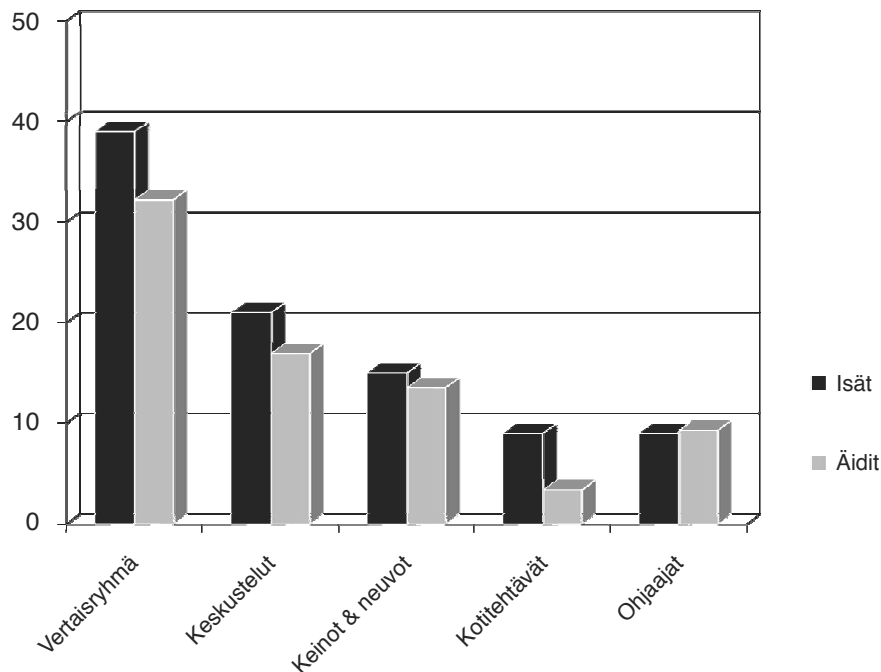
ryhmän toimintatapojen ja sisältöjen hyödyllisyyttä sekä tunnetasolla eniten vaikuttaneita tekijöitä. *Parhainta antia* koskevaan avokysymykseen tuli äideiltä kaikkiaan 118 vastausta ja isiltä 33. Osa vanhemmista oli maininnut useamman seikan, mutta tarkasteluun otettiin mukaan korkeintaan kolme ensin mainittua vastausta kultakin vastaajalta. Vastaukset luokiteltiin seuraaviin luokkiin: 1) vertais-tuki, 2) keskustelut, 3) konkreettiset keinot ja neuvot, 4) kotitehtävät, 5) ohjaajat, 6) Perhekoulu-ohjelman runko, 7) tilanneanalyysi ja 8) jokin muu. Koska luokkiin 6–8 sijoittui vain muutama vastaus, kuviossa 1 on esitetty äitien ja isien vastausten osuudet useimmiten mainituissa viidessä luokassa suhteutettuna kaikkiin annettuihin vastauksiin.

Kuvio 1 osoittaa, että vertaisryhmän antama tuki ja ryhmässä käydyt keskustelut olivat kaikkein parhaimmaksi koettua antia Perhekoulussa. Äitien vastauksista lähes puolet (49 %) ja isien vastauksista 60 % sijoittui näihin kahteen luokkaan. Näiden jälkeen yleisimmin mainittuja olivat molemmilla vanhem-

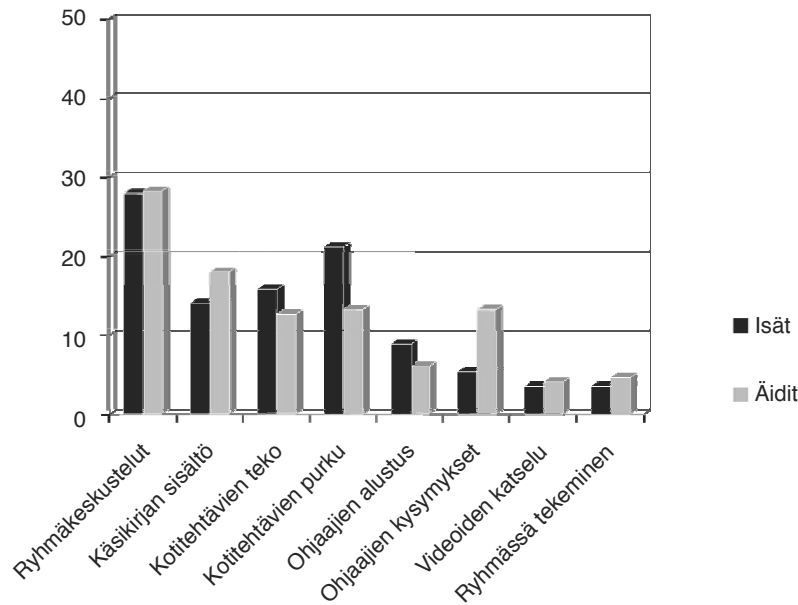
milla konkreettiset keinot ja neuvot. Kotitehtävät mainitsi 10 % äideistä ja isistä. Äideistä yksitoista ja isistä kolme mainitsivat ohjaajien toiminnan parhaaksi anniksi Perhekoulussa.

Tiedusteltaessa kokemusta Perhekoulun *toimintatapojen hyödyllisyydestä* vanhempia pyydettiin valitsemaan kahdeksasta Perhekoulun sisällöstä tai toimintatavasta heille kolme hyödyllisintä tärkeysjärjestyksessä. Kolme yleisimmin mainittua hyödyllisimmäksi koettua sisältöä tai toimintatapaa olivat ryhmäkeskustelut, käsikirjan sisältö sekä kotitehtävien tekeminen. Ne kattoivat lähes kaikki vastaukset (äideillä 88,1 % ja isillä 89,5 % vastauksista). Ryhmäkeskustelut mainittiin kaikkein useimmin hyödyllisyydeltään tärkeimmäksi toimintatavaksi (äideillä 43 % ja isillä 47 % vastauksista).

Kun tarkasteltiin yhtäaikaisesti kaikkien sisältöjen ja toimintatapojen esiintymistä hyödyllisimmäksi mainittujen joukossa, havaittiin joitakin eroavaisuuksia äitien ja isien kokemuksissa (ks. kuvio 2). Isillä ryhmäkeskustelujen jälkeen hyödyllisimpien toimintatapojen jou-

KUVIO 1. Vanhempien mielestä parasta Perhekoulussa

KUVIO 2. Kaikki mainitut hyödylliset toimintatavat

kossa oli kotitehtävien purkaminen, äideillä käsikirjan sisältö. Äidit mainitsivat isiä hieman useammin ohjaajien esittämät kysymykset kolmen hyödyllisimmän toimintatavan joukossa (äidit 13 % vastauksista, isät 8 % vastauksista).

Vanhempia pyydettiin asettamaan tärkeysjärjestykseen kolme *eniten tunnetasolla vaikuttanutta tekijää* Perhekoulussa. Vaihtoehtoja oli annettu kuusi ja lisäksi oli mahdollisuus ilmoittaa jokin muu tekijä. Tekijät, jotka äidit olivat asettaneet ensimmäiselle sijalle, olivat yleisyysjärjestyksessä seuraavat: ryhmäläiset (35 %), ilmapiiri (33 %) ja ohjaajien toimintatavat (13 %). Isillä kaksi ensimmäistä olivat samat kuin äideillä, mutta toisessa järjestyksessä eli ilmapiiri (36 %) ja ryhmäläiset (24 %). Kolmannen sijan isien kokemuksissa jakoivat lasten samanaikainen ryhmä sekä ohjaajien ominaisuudet (kumpikin 12 %).

Kun tarkasteluun otettiin kaikki tunnetasolla kolmen merkittävimmän tekijän joukkoon valitut tekijät, äitien ja isien kokemukset olivat varsin yhtenevät. Eniten mainintoja saivat sekä äideiltä että isiltä ilmapiiri; äideillä toiseksi nousivat ryhmäläiset ja isillä ryhmäläi-

set sekä lasten samanaikainen ryhmä. Lasten ryhmä sijoittui äideillä kolmanneksi. Lisäksi äideistä noin 7 % ja isistä 5 % mainitsi tuen läheisiltä tunnetasolla eniten vaikuttaneiden tekijöiden joukkoon.

Vanhempien odotuksia selvitettiin avokysymyksillä. Kysymykseen, joka koski toteutuneita odotuksia äideiltä, tuli yhteensä 101 vastausta ja isiltä 30. Taulukkoon 2 on koottu äitien ja isien yleisimmät vastaukset tähän kysymykseen. Sekä äideillä että isillä useimmin mainittu toteutunut odotus oli, että he saivat ohjeita ja keinoja lapsen kasvatukseen. Äitien toteutuneet odotukset painoutuivat heidän omaan vanhemmuuteensa ja isillä lapsen käyttäytymiseen. Toteutuneita odotuksia tuli ilmi myös Perhekoulu-ohjelman vapaissa palautteissa. Niissä usea äiti nosti puolison mukana olemisen yhdeksi merkittävimmistä seikoista interventiossa. Puolison osallistumisen nähtiin muun muassa tasanneen kasvatustasua perheissä. Loppukeskustelussa yksi äiti totesi, että Perhekoulu oli rohkaissut isää ottamaan vastuuta arjen kasvatustilanteista ja osallistumaan enemmän. Toinen äiti ilmaisi asian näin: "Eri-

TAULUKKO 2. Äitien ja isien toteutuneet odotukset Perhekoulussa

Äitien odotukset	%	Isien odotukset	%
Sai ohjeita ja keinoja	25,7	Sai ohjeita ja keinoja	43,3
Oma käyttäytyminen muuttui	16,8	Oppi ymmärtämään lasta	10,0
Sai vertaistukea	10,9	Lapsen käytös parani	10,0
Itseluottamus omaan vanhemmuuteen vahvistui	9,9	Arki helpottui	10,0

tyisen kiva oli olla mukana puolisonsa kanssa. Se vahvisti jaettua vanhemmuutta”.

Toteutumattomia odotuksia oli kirjattu huomattavasti vähemmän kuin toteutuneita. Äideillä niitä oli 23 ja isillä 8. Vastauksissa oli laaja kirjo. Toteutumattomat odotukset, joita oli maininnut useampi kuin yksi vanhempi, liittyivät pettymyksiin omassa jaksamisessa ja käyttäytymisessä tai lapsen käyttäytymisessä. Muutokset omassa tai lapsen käyttäytymisessä olivat odotettua pienempiä. Lisäksi osalla äideistä odotus kiinnittymisestä toisiin ryhmäläisiin ei toteutunut toivotulla tavalla, ja muutama vanhempi ilmaisi pettymyksensä opitun siirtymättömyyteen Perhekoulun ulkopuolelle. Muutostoiveissa äidit ilmaisivat haluavansa lisää aikaa keskusteluille sekä enemmän ja pidempiä tapaamiskertoja. Isien eniten ilmaistu muutostoive oli lisää aikaa lapsiryhmän videoiden katseluun.

Vanhempia pyydettiin myös arvioimaan Perhekoulussa opetettuja *kasvatuskeinoja* seuraavien kategorioiden suhteen: kiinnostavin, toimivin oman lapsen kanssa, todennäköisimmin käytössä pysyvä, työläin, tuntemattomin sekä vähiten kiinnostava. Tulokset osoittivat, että niinkin tuttu ja tavallinen käytäntö kuin lapsen kehuminen ja kiittäminen nousi esille sekä kiinnostavimpana, toimivimpana että todennäköisimmin käytössä pysyvänä menetelmänä ylivilkkaiden ja haastavasti käyttäytyvien lasten kasvatuksessa. Lapsen kanssa leikkiminen oli äitien mielestä menetelmistä työläin ja isien mielestä vähiten kiinnostava, ja jäähy taas oli äitien mielestä vähiten kiinnostava ja isien mielestä työläin toteuttaa. Opeteltujen

menetelmien käyttöä jatkossa selvitettiin vielä erillisellä kysymyksellä: äideistä 81 % ja isistä 56 % ilmaisi aikovansa hyvin todennäköisesti käyttää oppimiaan menetelmiä lapsen kanssa jatkossakin.

Pohdinta mahdollisuuksista ja haasteista ylivilkkaiden lasten perheiden tukemisessa

Tässä tutkimuksessa selvitettiin vanhempien kokemuksia ylivilkkaille ja haastavasti käyttäytyville lapsille ja heidän perheilleen järjestetystä tukiohjelmasta, Perhekoulusta. Aikaisempi tutkimuskirjallisuus on selvästi osoittanut, että vanhempien toiminnalla on merkitystä sekä ADHD piirteitä ilmentävän käyttäytymisen esiintymisessä että sen kuntoutuksessa. Vanhemmille suunnattuja ohjelmia on kehitetty eri maissa. Pääsääntöisesti tulokset ohjelmista ovat olleet rohkaisevia, joskin niiden vaikuttavuuden tutkimus ei ole ongelmatonta (ks. Klein 2001; Leiman 2004; Wells ym. 2006). Selvityksiä, joissa olisi keskitytty vanhempien kokemuksiin heille merkityksellisistä elementeistä kuntoutusohjelmissa, ei juuri ole tehty. Tausta-ajatuksemme oli, että vanhempien kokemusten kuuleminen on tärkeää kehitettäessä ohjelmia. Havainnot, joita tämä tutkimus tuotti vanhempien kokemuksista, on mahdollista ryhmitellä kolmeen pääteemaan: vertaisryhmän merkitys, kasvatukseen liittyvät neuvot ja ohjeet sekä isien ja äitien osin toisistaan eroavat kokemukset.

Vertaisryhmän merkitys ja voima

Ylivilkkaiden lasten perheille suunnattuja ohjelmia toteutetaan sekä perhekohtaisesti että ryhmämuotoisina tai näitä kahta toimintatapaa yhdistellen. Perhekoulu-ohjelma edustaa ryhmämuotoista perheiden tukemista. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että vanhemmat kokivat ryhmämuotoisuuden yhdeksi merkittävimmäksi tekijäksi Perhekoulussa. Vanhemmat mainitsivat vertaisryhmän Perhekoulun parhaana piirteenä, ryhmässä käydyt keskustelut hyödyllisimpinä menetelmänä ja ryhmäläiset tunnetasolla eniten vaikuttaneiden tekijöiden joukossa. Kelan perhekuntoutuksen kehittämissankkeessa tehty tutkimus (Linnakangas, Lehtoranta, Järvikoski & Suikkanen 2010), jossa myös Perhekoulu oli mukana, osoitti, että ryhmätoimintaan painottuneesta kuntoutuksesta hyötyivät etenkin vanhemmat, joiden lapsella on psykiatrinen tai neuropsykiatrinen oireyhtymä.

Vertaisryhmän merkityksen voi ymmärtää monen eri tekijän kautta. Ryhmä tarjoaa kokemuksen liittymisestä ja yhteenkuuluvuudesta, jonka mahdollistavat vanhempien samankaltaiset kokemukset. Ylivilkkaiden lasten vanhemmille liittyminen ja yhteyden rakentuminen toisiin on erittäin tärkeää, sillä tutkimusten mukaan he kokevat saavansa vähemmän tukea sukulaisiltaan (Harborne, Wolpert & Clare 2004) sekä ylipäättään vähemmän sosiaalista tukea (Cunningham, Bennes & Siegel 1988) kuin muut pienten lasten vanhemmat. Lapsen käyttäytymisessä ilmenevät haasteet saavat vanhemmat helposti eristäytymään ja yhteydet sukulaisiin ja ystäviin voivat katketa. Jyväskylän Perhekoulussa vertaistuen erityiseen merkitykseen on havahduttu ja vanhempien yhteyttä toisiin vanhempiin on pyritty vahvistamaan muun muassa ohjaamalla vanhempia kommentoimaan toistensa esittämiä ajatuksia, kääntämällä vanhempien ohjaajille esittämiä kysymyksiä koko ryhmän yhteiseen pohdintaan, käyttämällä parikeskustelua ja rohkaisemalla vanhempia antamaan myönteisessä hengessä palautetta toinen toisilleen. Lisäksi vanhempia rohkaistaan yhteydenpitoon

toistensa kanssa Perhekoulun ulkopuolella, esimerkiksi ehdottamalla yhteystietojen jakamista. Näistä käytännöistä huolimatta osa vanhemmista ilmaisi palautteessaan pettymyksiensä siihen, ettei yhteys toisiin vanhempiin syventynyt toivotulla tavalla. Haasteena on, miten ryhmätapaamisissa varataan riittävästi aikaa vanhempien tutustumiselle toisiinsa sekä vertaisvuorovaikutukselle. Vertaisvuorovaikutuksen merkitys tulisikin nykyistä vahvemmin tiedostaa kaikissa lapsiperheiden palveluissa, kuten neuvoloissa, päivähoidossa ja kouluissa.

Vertaisryhmän eräs voima on siinä, että jaettujen kokemusten kautta avautuu luonteva kanava käsitellä syyllisyyden ja häpeän tunteita. Tutkimuksissa (Harborne ym. 2004; Peters & Jackson 2008) on havaittu, että ylivilkkaiden lasten vanhemmille on tyypillistä emotionaalinen stressi, joka johtuu vahvoista itsesyytöksistä sekä toisten ihmisten taholta koetusta syyttelystä. Itsesyytökset, syyttely ja häpeän kokemukset ovat lähes poikkeuksetta kaikille tuttuja, mutta vertaisryhmässä niiden esille tuominen ei ole yhtä uhkaavaa kuin keskusteluissa ammattilaisen kanssa. Kun syyllisyyden ja häpeän tunteista ja niihin liittyvistä kokemuksista keskustellaan vertaisten kanssa, tunteiden käsittelyyn saadaan uusia näkökulmia ja niiden toimijuutta lukkiinnuttava vaikutus heikkenee (ks. Lajunen & Ikonen 2008). Vertaisryhmässä käyty keskustelu puhumisen ja kuuntelun vuorotteluineen edistää myös omien kasvatuskäytäntöjen uudelleen arviointia. Vanhempien itsearvostus vahvistuu, kun he saavat toisilta vanhemmilta myötätuntoa ja myönteistä palautetta, havaitsevat toisten kertomusten avulla omaa edistymistään ja voivat kokea toimivansa sekä antavana että saavana osapuolena.

Neuvonnan ja ohjeidenannon haasteellisuus

Tärkeä tekijä ylivilkkaiden ja haastavasti käyttäytyvien lasten perheiden tukemisessa on vanhempien opastaminen ja ohjaaminen lapsen itsesäätelytaitoja tukevien kasvatustekniikoiden käyttämiseen (vrt. parent training). Käytännössä tämä tapahtuu antamalla neuvoja

ja ohjeita perheille. Tutkimuksemme mukaan ohjeiden ja keinojen saaminen lapsen kasvatukseen oli sekä äideillä että isillä eniten mainittu toteutunut odotus. Vanhemmat siis osallistuvat Perhekouluun saadakseen konkreettisia neuvoja ja keinoja, mikä ymmärrettävästi heijastelee perheiden tyypillistä lähtökohtatilannetta: keinottomuutta, neuvottomuutta ja väsymystä päivittäisiin kahnauksiin. Alkuhaastattelussa lisäksi varmistetaan, että perheillä on paitsi halu muutokseen lapsen tilanteesta myös ymmärrys siitä, että ohjelman keinoina muutokseen on vaikuttaminen vanhemmuuteen, arjen toimintatapoihin ja vanhemman ja lapsen suhteen laatuun.

Neuvojen tarpeellisuudesta huolimatta psykoterapian tutkimustraditiossa neuvonantoon on nähty liittyvän uhka asiakkaan kasvojen menettämisestä (ks. Lajunen & Ikonen 2008). Tällä tarkoitetaan huolta siitä, että neuvottava tulee neuvonannossa mahdollisesti määritellyksi jollakin tavalla puutteellisena tai epäonnistuneena. Juhilan (2000) mukaan neuvojen antaminen muodostaa epäsuhtaisen tilanteen, jossa neuvonantaja asettuu neuvon vastaanottajaa ylempään asemaan. Näin neuvominen ja ohjeiden antaminen voi asiakkaan hyvinvoinnista huolehtimisen sijaan kääntyä hänen identiteettiään tai osaamistaan uhkaavaksi toiminnaksi. Samoin on nähty, että auttamisen ja asiakkaan autonomian välille voi syntyä ristiriitaa, sillä auttaminen voi vaarantaa asiakkaan omaa päätöksentekoa (Kurri & Wahlström 2000).

Jyväskylän Perhekoulun toteuttajat ovat ryhmien ohjauksessa sekä Perhekouluun liittyvissä tutkimuksissa (Lajunen 2007; Lajunen & Ikonen 2008) konkreettisesti pohtineet neuvonannon ja auttamisen ongelmallisuutta. Juhilan (2000) mukaan tavat, joilla asiakas neuvoihin ja itseensä kohdistuviin arviointeihin vastaa, ovat neuvonannon rakentumisessa yhtä merkittävässä asemassa kuin työntekijän neuvon antamiseen tähtäävät puheenvuorot. Sekä käytännön kokemusten että tutkimustulosten pohjalta olennaista neuvonannossa vaikuttaisi olevan, että ratkaisujen ja uudenlais-

ten keinojen löytyminen tapahtuisi vanhempien ja ohjaajien yhteisissä keskusteluissa vanhempien omien oivalluksien ja kokemusten kautta. Perhekouluun sisältyvät kotitehtävät ja niiden käsittely ryhmässä tarjoavat tähän oivallisen kontekstin. Kotitehtävissä vanhemmat kokeilevat ja soveltavat oman perheen tarpeiden mukaisesti ohjelmassa esiteltyjä kasvatukseen keinoja ja saatujen kokemusten reflektointi tapahtuu vanhempien itse esille nostamien ongelmien ja oivallusten kautta. Näin kotitehtävät mahdollistavat neuvojen saamisen ja jakamisen tavalla, jossa työskentelyn lähtökohdina ovat vanhempien tarpeet ja kokemukset. Samalla heidän kokemuksensa itsestään osavina vanhempina voi vahvistua. Ilahduttavaa oli, että kotitehtävät sijoittuivat vanhempien kokemuksissa kolmannelle sijalle eniten hyödyttävien toimintatapojen joukossa.

Isät vanhemmuusinterventioissa

Vanhemmuusinterventioissa ja niitä koskevissa tutkimuksissa on perinteisesti keskitytty enemmän äiteihin. Isien osallistaminen on kuitenkin pitkään ollut vanhemmuusohjelmien suunnittelijoiden tavoitteena (ks. Chronis, Chacko, Fabiano, Wymbs & Pelham 2004). Myös Jyväskylän Perhekoulussa isien osallistumista pidettiin äärimmäisen tärkeänä ja sen eteen tehtiin paljon työtä. Kaikkiaan 40 %:ssa perheistä isät tulivat mukaan. Osallistumisasetta tulkittaessa on huomioitava, että yksinhuoltajaperheet, joissa äidit ovat huoltajina, ovat ylliedustettuina väestönosassa, jossa lapsilla ilmenee käyttäytymisen haasteita ja ylivilkkautta. Perhekouluun osallistuneista perheistä 30 %:ssa äidit olivat yksinhuoltajia ja sama osuus on raportoitu myös amerikkalaisessa laajassa ADHD:n vaikuttavuustutkimuksessa (MTA -tutkimus; ks. Jensen, Hinshaw & Swanson ym. 2001). Perhekouluun osallistuneista perheistä kolmasosa oli sellaisia, joissa oli kaksi vanhempaa, mutta vain äiti tuli mukaan ohjelmaan.

Isien osallistumisen hyötyihin löytyy monta perustetta (ks. katsaus Chronis ym. 2004). Tärkeimmät niistä ovat perheen sisäinen so-

siaalinen tuki ja johdonmukaiset toiminta- ja kasvatuskäytännöt, jotka ovat parhaiten saatavissa molempien vanhempien osallistuessa ohjelmaan. Perhekoulun palautekyselyn täyttäneistä 25 isästä (tai lapsen äidin kumppanista) neljä mainitsi läheiseltä saadun tuen ohjelmaan osallistumisessa tunnetasolla merkitävien tekijöiden joukossa ja muutama mainitsi toteutuneissa odotuksissa, että Perhekoulun myötä arki kotona helpottui ja ilmapiiri parani. Palautteet eivät suoraan paljasta, mikä merkitys arjen helpottumiseen ja ilmapiirin paraneamiseen oli miesten oman toiminnan muutoksilla, esimerkiksi aktiivisuuden lisääntymisellä kasvatusasioissa. Aiemmissä tutkimuksissa on toistuvasti osoitettu yhteys parisuhderiiriitojen ja kodin huonon ilmapiirin sekä lapsen käyttäytymisen ongelmien välillä (ks. kat-saus Davies & Cummings 1994). Vaikka lapsen haastava käytös on varmasti osaltaan tuottamassa sekä parisuhderiiriitoja että kireää kodin ilmapiiriä, olettaisi koettujen myönteisten muutosten näissä seikoissa vapauttavan kuitenkin vanhempien voimavaroja lapsen käyttäytymisen tehokkaampaan tukemiseen.

Tutkimuksemme tulokset antavat viitteitä siitä, miten vanhempien tukiohjelmaa tulisi kehittää, jotta ne palvelisivat paremmin myös isien toiveita ja tarpeita. Havaintojemme mukaan isät mielsivät ohjelman merkityksen erityisesti lastensa kautta, kun taas äideillä vahvistuksen ja tuen saaminen omaan vanhemmuuteen oli keskeistä. Isät nimesivät Perhekoulun samanaikaisen lapsiryhmän tunnetasolla eniten vaikuttaneiden tekijöiden joukkoon useammin kuin äidit, ja he toivoivat lisää aikaa lapsiryhmässä nauhoitettujen tilanteiden katsomiseen ja keskusteluun. Lisäksi isillä toteutuneiden odotusten joukossa oli lapsen käyttäytymisen ymmärtäminen sekä lapsen käyttäytymisen paraneminen. Erityisesti siis isien kohdalla sellaiset vanhemmuuden tukemisen ohjelmat, joissa vanhemmat ja lapset ovat molemmat mukana, ovat todennäköisesti mieluisampia ja hyödyllisempiä kuin pelkästään vanhempien keskinäiseen keskusteluun keskittyvät ryhmät.

Tämä tutkimus keskittyi ylivilkkaiden lasten vanhempien kokemuksiin ryhmämuotoisesta tukiohjelmasta. Tuloksissa nousi vahvasti esille vertaisryhmän merkitys ylivilkkaiden lasten ja heidän perheidensä auttamisessa, mikä suosittaisi ohjelmien ja interventioiden järjestämistä nimenomaan ryhmämuotoisesti. Tutkimus nostaa esiin myös isien kokemuksen merkityksen pyrittäessä vanhempien voimaannuttamiseen ja kasvatusvastuun jakamiseen. Katveeseen jäävä näkökulma perheille tarkoitettujen tukiohjelmien hyödyllisyyden tutkimisessa on ohjelmiin osallistuneiden lasten kokemukset. Kelan tutkimusohjelman arviointi (Linnakangas ym. 2010) osoitti, että lapset hyötyvät voimavaroista, joita vanhemmat ohjelmista saavat. Sen ymmärtäminen, miksi ja millä tavalla vanhempien voimaantuminen koituu lasten hyödyksi, edellyttää kuitenkin omaa tutkimustaan, jossa puheenvuoro on lapsilla.

Lähteet

- Anderson, C. A., Hinshaw, S. P. & Simmel, C. 1994. Mother-child interactions in ADHD and comparison boys: Relationships with overt and covert externalizing behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology* 22 (2), 247–265.
- Barkley, R. A. 1981. *Hyperactive children. A handbook for diagnosis and treatment*. New York: Guilford Press.
- Barkley, R. A. 1997. *Defiant children. A clinician's manual for assessment and parent training*. 2. painos. New York: Guilford Press.
- Barkley, R. A. 1998. *Attention deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment*. New York: Guilford Press.
- Barkley, R. A. 2000. *Taking charge of ADHD. The complete, authoritative guide for parents*. New York: The Guilford Press.
- Barkley, R. A. 2006. *Attention-deficit hyperactivity disorder: A Handbook for diagnosis and treatment*. New York: Guilford Press.
- Barkley, R. A., Karlsson, J., Pollard, S. & Murphy, J. V. 1985. Developmental changes in the mother-child interactions of hyperactive children. *Journal of Abnormal Child Psychology* 13 (4), 631–638.
- Barton, J. & Sandberg, S. 1993. *Pre-school Overactivity Programme. Therapists' handbook*. University of Glasgow. Department of Child and Adolescent Psychiatry.
- Chronis, A. M., Chacko, A., Fabiano, G. A., Wymbs, B. T. & Pelham, W. E. 2004. *Enhancements to the behavioral*

- parent training paradigm for families of children with ADHD: Review and future directions. *Clinical Child and Family Psychology Review* 1, 1–27.
- Conners, C. K., Epstein, J. N., March, J. S., Angold, A., Wells, K. C., Klaric, J. & MTA – tutkimusryhmä. 2001. Multimodal treatment of ADHD in the MTA: An alternative outcome analysis. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 40 (2), 159–167.
- Cunningham, C. E., Bennes, B. B. & Siegel, L. 1988. Family functioning, time allocation, and parental depression in the families of normal and ADHD children. *Journal of Clinical Child Psychology* 17 (2), 169–177.
- Cunningham, C. E. & Boyle, M. H. 2002. Preschoolers at risk for attention-deficit hyperactivity disorder and oppositional defiant disorder: family, parenting and behaviors correlates. *Journal of Abnormal Child Psychology* 30 (1), 55–69.
- Davies, P. T. & Cummings, E. M. 1994. Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin* 116 (3), 387–411.
- DuPaul, G.-J., McGoey, K. E., Eckert, T. L. & Van Brakle, J. 2001. Preschool children with attention-deficit/hyperactivity disorder: impairments in behavioral, social, and school functioning. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 40 (5), 508–515.
- Fisher, M. 1990. Parenting stress and the child with attention deficit hyperactivity disorder. *Journal of Clinical Child Psychology* 19, 337–346.
- Harborne, A., Wolpert, M. & Clare, L. 2004. Making sense of ADHD: a battle for understanding? Parents' views of their children being diagnosed with ADHD. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 9 (3), 327–339.
- Van IJzendoorn, M. H. 1992. Intergenerational transmission of parenting: a review of studies in nonclinical populations. *Developmental Review* 12 (1), 76–99.
- Jensen, P. S., Hinshaw, S. P., Swanson, J. M. & MIT-tutkimusryhmä 2001. Findings from the NIMH Multimodal Treatment Study of ADHD (MTA): Implications and applications for primary care providers. *Developmental and Behavioral Pediatrics* 1, 60–73.
- Johnston, C. 1996. Parent characteristic and parent-child interactions in families of non-problem children and ADHD children with higher and lower levels of oppositional-defiant behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology* 24 (1), 85–104.
- Juhila, K. 2000. Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskusteluissa. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna*. Tampere: Vastapaino, 105–129.
- Kaplan, B. J., Crawford, S. G., Fisher, G. C. & Dewey, D. M. 1998. Family dysfunctioning is more strongly associated with ADHD than with general school problems. *Journal of Attention Disorders* 2 (2), 209–216.
- Katajisto, O. & Tuominen, E. 2006. Tutkimus koskien yli-ikäisten leikki-ikäisten ja muiden samanikäisten lasten vanhemmuutta sekä Perhekoulu-intervention vaikuttavuutta. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Keown, L. J. & Woodward, L. J. 2002. Early parent-child relations and family functioning of preschool boys with pervasive hyperactivity. *Journal of Abnormal Child Psychology* 30 (6), 541–553.
- Klein, R.G. 2001. MTA findings fail to consider methodological issues. *Archives of General Psychiatry* 58 (12), 1184–1185.
- Kurri, K. & Wahlström, J. 2000. Moraalin vuorovaikutussellinen rakentaminen perheväkivaltakeskustelussa. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna*. Tampere: Vastapaino, 167–188.
- Laakso, M. L. & Lajunen, K. 2007. Perhekouluinterventio ylivilkkaiden ja haastavien lasten vanhempien tukena. Teoksessa H. Niskanen (toim.) *Perheterapiaa keskellä elämää*. Vantaa: Suomen Perheterapiayhdistys, 72–82.
- Lajunen, K. 1999. Vanhempansa vahvistamaan videoavusteisen perheohjauksen avulla. Teoksessa J. Aaltonen & R. Rinne (toim.) *Perhe terapiassa*. Vuoropuhelua vuosituhannen vaihtuessa. Suomen Mielenterveysseura, 168–178.
- Lajunen, K. 2007. Toimijuuden rakentaminen ja rakentuminen ylivilkkaiden ja tarkkaamattomien lasten äitien ryhmäohjauksessa. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Lisensiaatin työ.
- Lajunen, K. & Ikonen, T. 2008. Neuvonanto ja sen mutkikkaus auttamiskeskusteluissa – Osa 1: neuvon antamisen arkaluonteisuus. *Perheterapia* 4, 26–39.
- Lange, G., Sheerin, D., Carr, A., Dooley, B., Barton, V., Marshall, D., Mulligan, A., Lawlor, M., Belton, M. & Doyle, M. 2005. Family factors associated with attention deficit hyperactivity disorder and emotional disorders in children. *Family Therapy* 27 (1), 76–96.
- Lehtinen, A.-L. 2006. Perhekoulu-intervention vaikutuksista vanhemmuuteen sekä lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Lehtonen, P. H. 2008. Voimauttava video. Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan muodostama työorientaatio perhetyön menetelmänä. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 343.
- Leiman, M. 2004. Vaikuttavuustutkimuksen pulmallisuus psykoterapiassa. *Duodecim* 120, 2647–2653.
- Linnakangas, R., Lehtoranta, P., Järvikoski, A. & Suikkanen, A. 2010. Perhekuntoutus puntarissa. Kelan psykiatrisen perhekuntoutuksen kehittämishankkeen arviointi. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 109. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- McKee, T. E., Harvey, E., Danforth, J. S., Ulasznez, W. R. & Friedman, J. L. 2004. The relation between parental coping styles and parent-child interactions before and after treatment for children with ADHD and oppositional behavior. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 33 (1), 158–168.
- Murray, C. & Johnston, C. 2006. Parenting in mothers with and without attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Abnormal Psychology* 115, 52–61.

- Patterson, G. R., Reid, J. B. & Dishion, T. J. 1992. *Antisocial boys*. Eugene, OR: Castalia.
- Pelham, W. E., Wheeler, T. & Chronis, A. 1998. Empirically supported psychosocial treatments for attention deficit hyperactivity disorder. *Journal of Clinical Child Psychology* 27, 190–205.
- Peters, K. & Jackson, D. 2008. Mothers' experiences of parenting a child with attention deficit hyperactivity disorder. *Journal of Advanced Nursing* 65 (1), 62–71.
- Poikkeus, A.-M., Laakso, M.-L., Aro, T., Eklund, K., Katajamaäki, J. & Lajunen, K. 2002. Vanhemmat kouluun. Tukitoimintaa vilkkaiden lasten perheille. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 159–187.
- Sandberg, S., Santanen, S., Jansson, A., Lauhala, H. & Rinne, O. 2004. *Perhekoulun käsikirja. Käytännön opas vanhemmille*, 2. painos. Helsinki: Suomen Lastenhoitoyhdistys. Alkuperäisteos Barton, J. 1999. *Hyperactive children – a practical guide for parents*. Glasgow: The Child and Family Trust.
- Schachar, R., Jadad, A. R., Dphil, M. G., Boyle, M., Booker, L., Snider, A., Kim, M. & Cunningham, C. 2002. Attention-deficit hyperactivity disorder: Critical appraisal of extended treatment studies. *Canadian Journal of Psychiatry* 47 (4), 337–348.
- Seppä, A. 2006. Perhekoulu-ohjelman vaikuttavuus ylivilkkään lapsen käyttäytymiseen – interventiotutkimus ylivilkkäille lapsille ja heidän vanhemmilleen. Psykologian pro gradu -tutkielma.
- Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Lastenneurologinen yhdistys Ry:n & Suomen Lastenpsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. 2007. Käypä hoito suositus. Lasten ja nuorten aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön (ADHD) hoito. *Duodecim* 123, 3042–3058.
- Tasola, S. & Lajunen, K. 1997. Vanhempana vahvemmaksi. Ylivilkkaiden ja keskittymättömien lasten vanhemmille tarkoitettu valmennusohjelma. Omakustanne.
- Tully, L. A., Arseneault, L., Caspi, A., Moffitt, T. E. & Morgan, J. 2004. Does maternal warmth moderate the effects of birth weight on twins' attention-deficit/hyperactive disorder (ADHD) symptoms and low IQ? *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 72 (2), 218–226.
- Wells, K. C., Hinshaw, S. P., Piffner, L. & MIT-tutkimusryhmä. 2006. Treatment-related changes in objectively measured parenting behaviours in the multimodal treatment study of children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 74 (4), 649–657.